

Gebruikmaking van vrijgekomen gestichten voor een proef met gemeenschappelijke opsluiting.¹⁾

Ter gelegenheid van de algemeene vergadering van het Genootschap tot Zedelijke Verbetering der Gevangenen op 10 Juni l.l. werd door den Heer G. H. Honing, Directeur van het Rijksopvoedingsgesticht te Leeuwarden en Hoofdbestuurder van het Genootschap, een voordracht over bovenstaand onderwerp gehouden. Wij hebben het voorrecht, door de welwillendheid van den Heer Honing daartoe in staat gesteld, de lezing in haar geheel, met een kort resumé van het gehouden debat, aan onze abonnés te kunnen aanbieden. Wegens den omvang der lezing zijn wij verplicht alle gewone rubrieken te laten vervallen en al de copy, die ligt te wachten, tot volgende nummers uit te stellen.

¹⁾ Zie over dit onderwerp ook Maandblad April en Juni l.l.

Stellingen.

1

Als voorbereiding voor reclasseering in de maatschappij is opvoedende gevangenisstraf noodzakelijk.

2.

Opvoeding in de cel is niet mogelijk want voor opvoeding is een zekere mate van vrijheid noodig.

3.

De strijd tusschen cellulaire en gemeenschappelijke gevangenisopsluiting kan niet door theoretische beschouwingen alleen worden opgelost en een proef in de praktijk is noodig.

4.

De gemeenschappelijke opsluiting van gevangenen te Veenhuizen, ingesteld, niet als proef met een niet-cellulair stelsel maar tot opruiming van den achterstand in te executeeren straffen, is onder zeer ongunstige omstandigheden ten uitvoer gebracht.

5.

Noodzakelijk is een proef met gemeenschappelijke opsluiting met beperkt aantal gevangenen, na nauwkeurig onderzoek daartoe geschikt bevonden, in daartoe geschikte gebouwen, met alleszins bekwaam en toegewijd personeel.

6.

Bij welslagen kan de proef geleidelijk worden uitgebreid.

7.

Het huidige oogenblik is voor de proefneming het meest geschikte, omdat, in verband met de opheffing van Tuchtcholen en Rijksopvoedingsgestichten, goede gebouwen beschikbaar zijn of komen en eventueel personeel ter aanvulling van de geschikte krachten uit het gevangenispersoneel gemakkelijk voor dit doel ter beschikking zal kunnen worden gesteld.

8.

De kosten der proefneming zullen, in verband met stelling 7, gering zijn. Het moreel en economisch voordeel zal, bij welslagen, zéér groot zijn.

Mijnheer de Voorzitter, Hooggeachte Vergadering,

Het is mij een genoegen gevolg te kunnen geven aan de vriendelijke uitnoodiging van het Hoofdbestuur van ons Genootschap om dezen middag te midden van zoozeer belangstellenden eene inleiding te houden over: „Gebruikmaking van vrijgekomen gestichten voor het nemen van een proef met gemeenschappelijke opsluiting.”

Het is mij een genoegen, zeg ik, niet alleen omdat ik *overtuigd* ben van de groote belangstelling, die voor dit onderwerp bestaat en ook bij zeer vele — zoo niet alle — hier aanwezigen levendig is, maar omdat ik reeds heb ervaren hoezeer van verschillende zijden die zaak de belangstelling heeft. Van verschillende zijden werd mijne aandacht gevestigd op onderdeelen van het zeer veel omvattend vraagstuk en werd mijn taak daardoor verlicht en veraangenaamd; ik moge daarvoor mijne erkentelijkheid betuigen.

Hoewel het niet op mijn weg ligt en ook allerminst in mijne bedoeling is gelegen een theoretische verhandeling te geven over de vóór- en nadeelen van de afzonderlijke en de gemeenschappelijke opsluiting van gevangenen, meen ik toch een enkel woord aan het begrip straf in het algemeen, aan het denkbeeld der vrijheidstraf in het bijzonder en aan de wijze van ten uitvoerlegging daarvan te moeten wijden.

De meening door Lammasch in 1891 in de „Gerichtssaal” geuit: „Sedert tientallen van jaren heeft de strafrechtswetenschap zich in haar meest beteekenende vertegenwoordigers van het leven vervreemd. In onvruchtbare twisten heeft zij haar kracht versplinterd; bevangen in abstrakt denken heeft zij niet bemerkt wat in de wereld voorviel”, die meening zou gelukkig thans niet meer als juist erkend behoeven te worden.

De strijdvraag of de straf moet zijn een vergeldingsstraf een beveiligingsstraf of een Rechtsstraf moge onbeslist zijn gebleven, het besef is levendig geworden dat er naast deze vraagstukken andere zijn, die niet minder de aandacht waard zijn.

Hiertoe behoort o.a. de vraag naar den aard der straf in hare werking.

In „Die Idee der Wiedervergeltung” (blz. 15) zegt Günther „De voorstelling van de noodzakelijkheid van een rechtvaardige vergelding der misdaden in ruimen zin, welke een uiterlijk zichtbare samenhang tusschen misdaad en straf eischt, is overal zoo vast in het volksbewustzijn gebleven, dat nooit een wetgever die geheel buiten beschouwing heeft durven laten”. Om deze uitspraak te onderschrijven behoeft men nog

geen aanhanger te zijn van de vergeldingsleer, zooals Birkmeyer en anderen die in uiterste consequentie als voorwaarde voor strafrecht aannemen.

Zonder anderzijds zoover te gaan als het Italiaansche strafwetsontwerp 1922 (Weekblad van het Recht No. 10830) dat in artikel 20 zegt: „Binnen de grenzen der wet is de toepassing van een maatregel afhankelijk van de gevaarlijkheid van den dader”, of als von Liszt, Kraepelin e. a., die den rechtsgrond voor de beveiligingstheorie zoeken in hare doelmatigheid voor het welzijn der maatschappij, is het toch moeilijk te ontkennen, dat straf in hare werking in zekere mate de maatschappij beveiligt.

Voorts, ook al deelt men niet de meening van Lipps „de straf negceert het onrecht, eenvoudig omdat het onrecht is”, en ook al is men het met Mr. Levy in diens artikel in den Tijdspiegel No. 8 van Augustus 1911, niet eens als men leest: „omdat, waar noodig, dit wezen van Recht geleerd, getoond, gevestigd, bevestigd, ingescherpt worden moet. Daarom straffen wij”, - dat de straf in hare werking het Rechtswezen zal leeren en inscherpen aan den delinquent, en dat deze de straf zal voelen als negatie van het door hem begane onrecht is niet twijfelachtig.

Het heeft mij steeds getroffen, dat men zoo zuinig kan zijn op dood materiaal en zoo verkwistend met menschenmateriaal, dat men meende zich de weelde te kunnen veroorloven den tijd gedurende welke een misdadiger gevangen zit, te laten voorbijgaan, zonder dien tijd anders te benutten dan door passief op zijne verbetering te wachten; want met alle waardeering voor de goede bedoeling der afzonderlijke opsluiting, veel anders doet men bij het cellulair systeem niet, al voert het dan het motto „verbetering” in zijn vaandel.

Er mogen menschen zijn, die vreezen dat verbeteringspogingen tijdens de straf aan deze haar streng karakter te veel zullen ontnemen, elk strafoplegger hoopt op verbetering van den bestrafte.

Zeer sterk drukt Lipps zich uit als hij zegt „straf is mogelijk, waar verbetering mogelijk is”. In zijn bekend boekwerk „Das moderne Amerikanische Besserungssystem” zegt Paul Herr: „hij (de gevangene) moet in staat gesteld worden, door eigen inspanning zich te beteren”.

Volgens den „Cours de droit naturel” (8e dr. 1892 deel I blz. 235) van Ahrens moet de straf bereiken: „een humaan doel, door den schuldige te brengen . . . in den moreelen toestand, dat hij het ware en goede wil”.

Elk strafoplegger hoopt, dat de bestrafte zich zal verbeteren; ook de voorstander der cellulaire straf hoopt dat,

al is zijn doel dan ook in de voornaamste plaats wellicht het toebrengen van leed. Welnu, een leed is de cel zeker.

Volgens Dr. H. v. d. Hoeven, „een allergevoeligst, allergevigst, onmenselijk leed”. „Dat daaruit” — aldus Dr. v. d. H. „veel goeds zou groeien, men moet een vervaarlijk idealist zijn om 't te gelooven”.

Dat bij het opleggen van langdurige celstraf is voldaan aan den door Prof. D. Simons gestelden regel in zijn artikel „Strafproces en Strafrecht”: „Want het ideaal moet wezen, met de minst mogelijke strengheid de hoogst mogelijke zekerheid” zal men bezwaarlijk kunnen volhouden.

Over het begrip straf eindelijk nog de opmerking, dat de afschrikkende werking meestal overschat wordt. Prof. Kohlbrugge zegt in zijn boek „Het zieleleven van den misdadiger”: „Straffen, die ook anderen dan den bestrafte terughouden, bestaan er eenvoudig niet, zijn zelfs ondenkbaar”.

Waarschijnlijk is deze uitdrukking te sterk, maar zeker schuilt er veel waars in diens meening, als hij zegt: „Voor al is de dwaling van velen af te keuren, alsof groote gestrengheid preventief werkt”. En zeer opmerkenswaardig is zijne mededeeling, dat de „ondervinding leerde, dat doodstraf niet terugschrikt; bijna allen die ter dood veroordeeld werden, erkenden terechtstellingen bijgewoond te hebben, ja het zien er van wekte dikwijls tot de misdaad op”.

Logisch schijnt de opmerking van den Hongaarschen gevangenisdirecteur Ladislav de Uray, voorstander van de celstraf, in zijn rapport op het Internationaal Pénitenciar Congres te Brussel, dat hij niet gelooft dat het celstelsel de criminaliteit doet verminderen, omdat de verschillende lagen van de maatschappij het niet genoeg kennen om er eenig gevolg van te ondervinden.

De conclusie waartoe Paul Herr komt in zijn meergenoemd werk: „Die abschreckende Wirkung wird überschätzt” is volkomen juist.

Het is merkwaardig dat vele tegenstanders van de gemeenschappelijke opsluiting zoo bevreesd zijn dat daarbij het karakter van leed uit de straf zal verdwijnen..

Dat is merkwaardig omdat toch wel een ieder weet hoe kostbaar voor elk levend wezen de vrijheid is en bij gemeenschappelijke opsluiting toch ook evenzeer vrijheidsberoving plaats heeft.

En hoezeer voelt men niet elke vrijheidsbelemmering a's hinderlijke last! Welk een ontevredenheid heeft er niet geheerscht bij tal van gemobiliseerden als de militaire belangen in botsing kwamen met hun onbepaalde vrijheid van beweging! En hoe gering was voor hen de vrijheidsbe-

lemmering vergeleken bij de vrijheidsberoving die den gevangene ondergaat. Werkelijk, wie in de mobilisatie de vrijheidsbelemmering heeft ondervonden kan zich indenken wat volledige vrijheidsberoving beteekent.

In het algemeen is die een zeer ernstig leed, dat, om goed voelbaar te zijn, werkelijk geen verzwarende behoefte.

Terecht zegt Verloren van Themaat dan ook in zijne dissertatie „De zorg voor den veroordeelde”: „dat er een tijdstip is, waarnaar de gevangene van den beginne af aan steeds hunkerend heeft uitgezien: „dat van zijne invrijheidstelling”, omdat dat is „het door hem zoo vurig verbeide oogenblik van weer vrij man te zijn.”

Is de afzonderlijke opsluiting als verzwarende niet noodig, als middel om slechte invloeden te weren is zij een mislukking; „vruchteloos”, noemt Ferri haar in dit opzicht, „omdat de gevangenen toch communicatie middelen bedenken.” Ook Lombroso is van die meening waar hij zegt: „de gevangenen bedenken toch allerlei middelen om met elkander in verstandhouding te treden.”

In zijn paedagogisch woordenboek zegt Zernike: (blz. 261) „De mensch is een gemeenschapswezen. De oud Bijbelsche uitspraak, dat het niet goed is, dat de mensch alleen zij, kan veilig worden versterkt door te zeggen dat het hem onmogelijk is alleen te leven”.

Door aan dien menschelijken en natuurlijken drang te sterke beletselen in den weg te leggen bereikt men een negatief resultaat. De gevangene, die tegen de bepalingen in, waaraan hij onderworpen is, contact zoekt en krijgt met een lotgenoot, zal dat contact zeker niet gebruiken voor verheffende gedachtenwisseling. De straf zelve drijft hem in dit opzicht als het ware den verboden weg op.

Ook in ander opzicht is er van de celstraf als zoodanig weinig verbetering te wachten.

„Dat verbetering niet verwacht mag worden” zegt Kohlbrugge „toont reeds de volgende psychologische overweging. Het aan zich zelf overgelaten individu voelt, dat niet verbetering, maar slechts straf bedoeld wordt en deze gedachte belet elke verbetering van het individu; het opgedwongene duurt slechts zoolang als de druk duurt, houdt de druk op, zoo volgt uitspatting”. „Men kan,” zoo zegt hij, „den mensch niet door dwang er toe brengen goed te denken, al sluit men hem alleen met den bijbel op. De cellulaire opsluiting, zoodra zij langer duurt, geeft slechts lichamelijke, geestelijke en moreele achteruitgang.” „De veroordeelde wordt er minder maar niet beter door. Dit blijkt ook hieruit, dat hoe langer deze eenzame opsluiting geduurd heeft, hoe eerder volgt recidief.”

Tot zoover Kohlbrugge. Al is er tegen deze redeneerinsel wel wat in te brengen, de kern er van is juist en stemt overeen met het oordeel van Ferri, die de celstraf onmenschelijk noemt omdat zij den „sens-social,” den gemeenschapszin doet verdwijnen.

„Wel is de cel een leed” — aldus weer Kohlbrugge, „maar daarna volgt apathie, onverschilligheid, versuffing, menschenschuwheid en zoo vervreemding van de maatschappij”.

In „Criminalité et Répression” zegt de Brusselsche hoogleeraar Adolphe Prins, dat de cel slechts geeft: „de nabootsing van het normale leven”. *Hij waarschuwt er voor te denken, dat de afzondering een „universeel geneesmiddel” zou zijn.* De toepassing acht hij te eenvoudig: de meest verschillende naturen ondergaan een zelfde behandeling.

Ook Pages herinnert er aan in zijn rapport over de beste wijze der vrijheidstraf op het Congres te Petersburg in 1890, dat de cel ongelijk werkt op verschillende veroordeelden.

Een Engelsch dienstweigeraar noemde de gevangenis „een menschelijke kennel”.

In stede van een stelsel dat individualiseert is het stelsel van afzonderlijke opsluiting een schablonenmässig systeem.

Het eenige wat dan nog overblijft is de kans op het opwekken van berouw en tot het vormen van goede voornemens. Maar wie hier dieper over nadenkt wacht ook hier slechts teleurstelling.

Aangenomen dat na eenige maanden de gevangene goede voornemens heeft gekregen, wellicht mede ten gevolge van een goed woord op zijn pas, tot hem in zijn cel gesproken, dan is het de vraag welke vruchten zal dat afwerpen?

„Een goed woord”, zegt Dr. H. v. d. Hoeven in zijn artikel Celstraf in Pro en Contra, „op zijn tijd verwekt, en daarop komt het aan, wellicht een voornemen”. „Wat het goede woord vermag, is, als 't ware, een spanning, min of meer kunstmatig, gewelddadig te verwekken . . .” „de eenige kans op een nuttig effect, die zij heeft, is: zich te kunnen uiten, zich te kunnen omzetten in de daad”. Kan zij dit niet, dan, zoo zegt hij, schept men „een funeste zelfoverschatting, een gevoel van kracht immers, die zich zelf niet heeft kunnen meten en bij de eerste gelegenheid de beste tot een, wellicht onherstelbare, catastrofe leidt”.

Als Mr. Domela Nieuwenhuis in zijn artikel „De cellulaire gevangenisstraf in het gedrang” vermeldt: „Een der directeurs van de bijzondere strafgevangenis te Leeuwarden zeide: „Als men, na den gevangene 5 jaren lang in afzondering te hebben opgesloten, tot een opsluiting in gemeenschap

overgaat, dan gaan in eenige maanden al de vruchten, die wij in 5 jaar hebben verkregen weer te loor", dan pleit dat nog meer tegen de cel dan tegen de slechte gemeenschap waarin de gevangene geplaatst wordt en wordt slechts bewaarheid het woord van Dr. v. d. Hoeven omtrent de celstraf: „Eén windstoot, één vlaag van den kouden noordenwind van het Leven, en — alle arbeid is vergeefs”.

In het bekende boek van Jules Payot: De opvoeding van den wil (blz. 131) zegt deze: „Het bespiegelen nadenken is onontbeerlijk, maar alleen is het onmachtig. Het vereenigt voor een gemeenschappelijke handeling de verstrooide krachten der ziel, het geeft de bezieling, den eersten stoot; maar evenals de machtige windstooten der hooge zee zich onnut uitputten, wanneer ze geen zeil ontmoeten, dat ze vullen en voortdrijven, evenzoo kwijnen de krachtigste opwekkingen en aandoeningen onvruchtbaar weg, indien elk van hun stooten niet iets van hun energie in onze bedrijvigheid kapitaliseert”. „Al wekt de overpeinzing in de ziel machtige bewegingen op, zij kan ze niet in den vorm van gewoonten kapitaliseeren. De opvoeding van den wil evenwel is onmogelijk zonder de schepping van uitmuntende vaste gewoonten; zonder zulke gewoonten zouden wij ons altijd weer van nieuws af moeten inspannen. Zij alleen stellen ons in staat onze veroveringen vast te houden en verder te gaan. Welnu, wij weten het thans, alleen het handelen kan deze gewoonten scheppen. Handelen wil zeggen: moedig elk van die kleine handelingen, die ons tot het eens gestelde doel kunnen brengen, volvoeren. Het handelen bepaalt de gedachte en bindt ons openlijk aan een partij; het brengt een diepe vreugde teweeg”.

Ik geloof dat degene die den gevangene deze „diepe vreugde” wil onthouden uit vrees dat de straf geen „leed” zou blijven, zich schromelijk vergist.

Die mogelijkheid tot handelen biedt alleen de gemeenschap en de invloed die daarvan uitgaat heeft Havelock Ellis in zijn „Misdadiger en misdaad” op het oog als hij zegt: „Men kan misschien op een houten paard leeren rijden en op een tafel leeren zwemmen, maar de cel biedt niet eens een houten surrogaat voor den weldoenden invloed van de samenleving der menschen. De meening, dat de afzondering den misdadiger tot een fatsoenlijk mensch zal maken, heeft evenveel reden van bestaan als de veronderstelling hem daardoor tot soldaat, matroos, dokter of geestelijke te vormen”.

Voor degenen die men niet durft stempelen tot onverbeterlijken is opvoedig noodig.

„Opvoeden”, zegt Fichte, is opwekken tot vrije zelf-

werkzaamheid", terwijl Francke opmerkt: „Als de leerling tot een zelfstandig mensch opgroeien zal, dan moet hem een zekere mate van vrijheid worden gelaten.

Naast den godsdienst is arbeid een voorname factor voor deze opvoeding.

Terecht zegt Betrani Scalia: „De arbeid der gedetineerden is de knoop van het penitentiaire vraagstuk”.

„Een regelmatige arbeid”, zegt Roger Roux, „geeft aan het bestaan van den veroordeelde een nuttig en moreel doel”.

Een gevangene tot 15 jaar gevangenisstraf veroordeeld en die reeds eenige jaren in de cel doorbracht zeide eens tot me: „Mijnheer waarom laat men ons niet werken?” En op mijn wedervraag: „Maar ge hebt toch werk”, haalde hij minachtend zijn schouders op en zeide: „Noemt U dit gepruts werken? Neen ik bedoel behoorlijken arbeid, waarbij je het lichaam en je hersens moet inspanssen”.

In het artikel „Veldarbeid voor gevangenen” in de Grenzboten van 17 Sept. 1908 zegt Wilhelm Speck: „Het is niet de gewoonte maar de lust, de liefde tot den arbeid, die men moet trachten te wekken of te doen herleven.”

De cel kan hoogstens de gewoonte onderhouden. Voor den gevangenisarbeid is dan ook alle massa-productie uit den boeze.

De celarbeid is slechts een gebrekkig surrogaat van den arbeid waarvan opvoedende kracht kan uitgaan.

Mijnheer de Voorzitter, ik meende dat dit resumé van den gedachtengang, die tot de overtuiging kan leiden dat gebroken moet worden met de celstraf als eenige vrijheidstraf, moest voorafgaan.

Niet omdat ik van meening ben dat deze gedachtengang aan de aanwezigen vreemd zou zijn; evenmin omdat ik zou denken dat op deze wijze tegenstanders zouden kunnen worden overtuigd.

Ik achtte dit resumé slechts noodig omdat ik, hoeveel daar ook soms voor te zeggen is, het in deze niet juist achtte als het ware met de deur in huis te vallen. Van een onderwerp als dit, wat ons nu bezig houdt, lijkt het mij noodig ons te voren nog een oogenblik opzettelijk rekenschap te geven van de denkbeelden waarop de conclusie rust dat gemeenschappelijke opsluiting moet worden *beproeft*.

Moet worden beproefd omdat we langs theoretischen weg dit vraagstuk nimmer zullen kunnen oplossen, maar ook *mag* worden beproefd omdat er voldoende argumenten van ter zake kundige voorstanders van gemeenschappelijke opsluiting zijn om tot het nemen van zoodanige proef te mogen besluiten.

Mag worden beproefd, mede omdat er in ons land min of meer onopzettelijk ten deze reeds zeer hoopgevende ervaringen zijn opgedaan. Ik kom hierop aanstonds terug.

Mag worden beproefd, ook omdat ook theoretisch de celstraf niet meer als de *eenig* juiste voor elk misdadiger wordt erkend en het vraagstuk ook theoretisch reeds in een verder stadium is gekomen.

Moet worden beproefd eindelijk, omdat de reclasseering in het algemeen en de voorwaardelijke invrijheidstelling in het bijzonder een gemeenschappelijke opsluiting deels noodzakelijk maken.

Moet worden beproefd ook, omdat in het buitenland dergelijke proeven met succes werden bekroond. Ik bedoel nu niet in Amerika, ten opzichte waarvan velen wat huiverig zijn in zake penitentiaire questies, zelfs niet Engeland, maar b. v. Zwitserland.

Aan onzen hooggeachten tweeden secretaris, den Heer René van Ouwenaller, dank ik een mededeeling o. a. over de Strafantstalt Witzwil (Canton Bern) door 'hem dezen winter bezocht. Het systeem is gemeenschappelijke arbeid, maaltijden, nacht en vrije uren in afzondering, in elk geval dus niet het cellulaire, maar het gemeenschapssysteem.

„Die Innehaltung von Ordnung und Disciplin verursacht keine besonderen Schwierigkeiten, was schon aus der sich stets ungefähr gleich bleibenden Zahl von Straftagen hervorgeht.“ Voor beoefening van den zang worden de verpleegden af en toe vereenigd en o. a. met Kerstmis was er een feest „joyeuse et bienfaisante“ zooals de „pasteur“ zich uitdrukte.

In het jaarbericht over 1921 dezer inrichting lezen we o. a. „Bij dezen terugblik kunnen wij niet anders dan hen dankbaar gedenken, die het werk mede in gang brachten. Dat zijn behalve de overheid en de nieuwe ambtenaren, die ons, meer dan hun plicht het hun gebod, tactvol en krachtig metterdaad ondersteunden — *de gevangenen zelf*. In den loop der jaren bevonden zich onder hen steeds mannen, die zich met lichaam en ziel aan de inrichting gaven en al hunne krachten er aan besteedden om haar van dienst te zijn. Talrijke verbeteringen in de bedrijfsontwikkeling, zoowel administratief als wat den landbouw betreft, gingen van de *gevangenen* uit, en aan *hen* hebben wij duizenden wenken van groote waarde te danken, die tot de verbeteringen konden leiden. Velen die zich tijdens hun straftijd goed gedragen hadden, zijn in onzen dienst gebleven en een groot getal van hen, die vroeger tot de gevangenen behoorden, nemen thans zèer levendig aandeel in het wel en wee der inrichting. Wij

gaan er liever niet op in om over de *moreele* gevolgen te spreken, daar dit onderdeel ons al te moeilijk zou vallen. Doch dat wij bij de gevangenen zelf hulp en steun in ons streven vinden, geeft ons het recht om te hopen dat het verblijf in Witzwil bij velen een andere geestesgesteldheid heeft bewerkt en dat wij dus gerust op den ingeslagen weg kunnen voortgaan." Wanneer dergelijke resultaten met een gemeenschapssysteem in Zwitserland reeds werden bereikt, is het dan te stout gesproken wanneer we zeggen dat wij bij ons met invoering van het gemeenschapssysteem . . . een proef moeten nemen?

Mijnheer de Voorzitter,

Het leelijke woord reclasseering heeft zich zeer snel burgerrecht veroverd, naar alle waarschijnlijkheid omdat het denkbeeld dat het moet uitdrukken weerklink vond bij ons volk.

Na hetgeen ik heb opgemerkt over de goede voornemens en de wilvorming zal het U niet verbazen wanneer ik als mijn vaste overtuiging zeg, dat vooral bij ernstige gevallen een goede reclasseering voorafgaande opvoeding eischt.

In „Die Reform der Freiheitstrafe" zegt Sichart: „De mensch is geen systeem, maar een organisme, een individu en daarom moet ook zijn behandeling niet aan een broos systeem worden onderworpen."

Von Schwarze zegt ongeveer hetzelfde in „Die Freiheitstrafe": „De gestrafte is een mensch en geen machine, die, als hij volgens bekende regels wordt behandeld, altijd dezelfde resultaten geeft."

Toch schuilt in ons stelsel dat machinale, dat schablonenmässige. En dat is fnuikend voor een goede reclasseering bij definitief ontslag.

Nog grooter is dat bezwaar bij de voorwaardelijke invrijheidstelling. Uiterst moeilijk is het voor dengene die in deze den minister moet adviseren, uit te maken of de gevangene redelijke kans biedt op welslagen bij voorwaardelijke invrijheidstelling. Elke toetssteen ontbreekt eenvoudig ten eenenmale. En de eenige toetssteen die er is, het gedrag in de cel, is allerminst betrouwbaar. Acht men het werkelijk hoopgevend als de gevangene zich zoo goed aan het celleven heeft aangepast, dat zijn gedrag in de cel goed genoemd mag worden?

„Het lot der gevangenen", zegt Paul Herr in zijn meer aangehaald werk, „moet in zekere mate in zijn hand worden gelegd; hij moet in staat gesteld zijn door *eigen inspanning*

zich te beteren. Een voortdurende belangstelling in zich zelve moet worden wakker geschud en voortdurend werkzaam worden gehouden".

"Every prison should be a reformatory" zegt het verslag over het jaar 1900 der Howard Association en Director Hürbin zegt: „Een strafinrichting moet noch een Eldorado, noch een hel zijn, maar een *opvoedings instituut* waar ieder naar individualiteit en verdienste met ernst, matiging en waardigheid, zoo noodig ook met strengheid maar nooit met hartstocht moet worden bejegend".

Waarom gemeenschapsstraf bepaald noodig is voor een goede reclasseering?

Omdat alle daadwerkelijke voorbereiding daartoe in de cel ontbreekt.

Aangenomen dat in de cel allerlei goede voornemens worden gekweekt — wat op zijn zachtst genomen hoogst twijfelachtig is — dan moet toch ons eenvoudige oud Hollandsche spreekwoord bedacht worden, dat zegt, dat de weg naar de hel met goede voornemens is geplaveid. Maar ook is opvoeding voor de reclasseering onmisbaar omdat, zooals Charles Lucas in de revue pénitentiaire zegt in zijn artikel: „De l' état anormal en France de la répression en matière de crimes capitaux et des moyens d' y remédier": „Met het cellulaire stelsel is niet mogelijk de controle, de proef."

Wanneer er nu een nuttige bezuiniging is aan te wijzen is het zeker wel deze dat men geen reclasseeringskosten maakt en geen voorwaardelijke invrijheidstelling toepast alvorens de gevangene is getoetst, alvorens is onderzocht of zijn goede voornemens hem ernst zijn niet alleen maar of hij den lust, den moed en de kracht heeft om die in daden om te zetten.

Dat onderzoek is absoluut mogelijk, en zou vrij eenvoudig zijn bij een goed verzorgde opvoedkundigen grondslag rustende gemeenschappelijke opsluiting.

Bij het tegenwoordig stelsel is het onmogelijk dat een gevangene die voorwaardelijk in vrijheid wordt gesteld onmiddellijk nog denzelfden dag weigert zijne voorwaarde na te komen, zooals zich werkelijk heeft voorgedaan. In de cel vol goede voornemens, vol goede voorspiegelingen, buiten de cel onmiddellijk weigerachtig.

Zoo flagrante vergissingen zouden zich bij voorafgaande gemeenschappelijke opsluiting niet kunnen voordoen.

Men vreeze niet, dat de straf daardoor te aangenaam zou worden. De vrijheidsberooving blijft en bovendien in zijn werkje: „De Engelsche misdadigers en hunne behandeling" zegt onze voortreffelijke secretaris Mr. N. Muller het

zoo juist: „Het is volstrekt niet prettig om opgevoed te worden.”

Maar de gevaren van de gemeenschap dan?

In hetzelfde werkje lezen we al weer volkomen terecht: „Men behoort niet te spreken van de gevaren der gemeenschap, maar van de gevaren der slecht in practijk gebrachte gemeenschap”.

„In het laatst van zijn leven heeft Dr. Laurillard meermalen met iets droevigs in de stem er op gewezen, dat men somtijds iets gewaar wordt dat aan een „cirkelgang der menscheid” doet denken, aldus Mr. J. Domela Nieuwenhuis in zijn artikel „De cellulaire gevangenisstraf in het gedrang”. En hij vervolgt: „Vijftig jaren geleden — zoo sprak hij dan — heb ik beleefd, dat al het mogelijke is gedaan om de gemeenschappelijke opsluiting te doen vervangen door de cellulaire — en thans is er weer een strooming om de cellulaire te doen vervangen door de gemeenschappelijke.”

Inderdaad moest Dr. Laurillard, die zich nog niet op genoeg afstand van het vraagstuk bevond, dien indruk krijgen. Wij zijn zoo gelukkig het anders te kunnen zien. Hij kon er alleen maar bovenop zien; vlak onder zich zag hij daar een cirkel; wij, die op een afstand er van geplaatst zijn, zien een schroefdraad, waarvan elke volgende winding iets hoger is gelegd dan de vorige, maar die, van boven gezien, zich als een cirkel afteekent. De eerste winding was een slechte gemeenschap; de tweede een vrij goede afzondering; de derde zal zijn een betere gemeenschap.

Prof. Mr. D. Simons heeft eens in een onzer vergaderingen gezegd, dat de celstraf geen fair trial heeft gehad. Toegegeven; maar heeft de gemeenschapsstraf die wel gehad?

De celstraf in psychologisch volkomen verklaarbaar als terugslag op de slechte gemeenschapsstraf, die er aan voorafging.

Als in het jaar 1868 de Goesche rechtbank twee meisjes van 5 en 9 jaren wegens diefstal van een paar doosjes kinderspeelgoed en eenig naaigoed tot 7½ jaar gevangenisstraf bij verstek veroordeelt, gaat er een storm van verontwaardiging op en als rechtstreeksche reactie legt de wetgever vast dat de minimum leeftijdsgrens van strafrechtelijk ingrijpen zal zijn 10 jaar, een leeftijd die in het kinderleven in geen enkel opzicht merkwaardig is. Bij de eerstvolgende wijziging wordt dan ook die leeftijdsgrens afgeschaft.

Op gelijke wijze is de invoering van het cellulaire stelsel te verklaren.

De misstanden waren te groot, dan dat men aan ver-

betering der gemeenschap kon denken, men kwam als van zelf tot het cellulaire stelsel.

Thans is er geen enkele reden — vooral niet na de reeds opgedane ervaringen — om niet een proef te nemen met een verbeterde gemeenschapsmethode. Men zou kunnen vragen is zulk een proef nog wel noodig? Is er niet reeds een proef genomen te Veenhuizen en is het niet reeds mogelijk op grond daarvan zich een oordeel te vormen? Het antwoord daarop moet onvoorwaardelijk ontkennend luiden.

Uit hetgeen omtrent de gemeenschappelijke opleiding te Veenhuizen is gezegd op de vergadering van ons Genootschap in 1919, volgt dit antwoord zeer duidelijk.

Wanneer wij in het verslag dier vergadering lezen dat de Veenhuizer toestand kan worden verbeterd door geheel andere gebouwen, moderne werkplaatsen, vakopleiding, uitbreiding van het onderwijs, meerdere selectie, betere inlichtingen van buiten, langere strafdur, beter personeel en nog tal van andere dingen" en wanneer we daar vermeld vinden dat „het gesticht Veenhuizen met zijn groote zalen voor 60 personen, zijn veel te groote opeenhooping van personen in één gesticht en de ongeschikte slaapzalen ondoelmatig (is) voor het ondergaan van gemeenschapsstraf," dan kunnen we zeker zeggen dat men wel op grond van hetgeen te Veenhuizen wordt verricht geen oordeel mag vormen over de gemeenschappelijke opsluiting.

Of we het dan moeten betreuren dat in Veenhuizen de gemeenschappelijke opsluiting is toegepast? In geenen deele. Hoewel het oorspronkelijk niet werd bedoeld als proef doch als middel om den bestaanden achterstand op te ruimen is een dergelijk experiment altijd onwillekeurig min of meer te beschouwen als een vóórproef, waarbij men slechts heeft in het oog te houden dat bij eventueele mislukking dat niets zegt omtrent het beginsel.

Nu is er in de uitlatingen van den directeur zeker niets te bespeuren dat zou duiden op mislukking, ondanks den gebrekkigen en onvoldoenden toestand; eer klinkt er in diens uitlatingen een zekere mate van voldoening over hetgeen zelfs hier bereikt kon worden.

Ik heb zooeven gesproken van hetgeen de ervaring ook in ons land reeds heeft geleerd en ik doelde daarbij niet in de eerste plaats op Veenhuizen maar op het thans gesloten Rijks Opvoedingsgesticht te Alkmaar.

Een der afdelingen van dat gesticht was bestemd voor opname van die dwangopvoedelingen, die in particuliere gezins- of gestichtsverpleging of tijdens voorwaardelijk ontslag mislukten. Het spreekt van zelf dat dergelijke schipbreu-

kelingen der dwangopvoeding, behoudens enkele uitzonderingen, niet zoo heel jong meer waren.

De voorwaardelijk ontslagenen waren op het oogenblik van hun ontslag meestal plm. 18 jaar; de meesten handhaafden zich eenigen tijd vóór hunne mislukking en keerden dan terug op 19 of 20-jarigen leeftijd, soms na te voren eenige weken of maanden gevangenisstraf te hebben ondergaan. De geheele bevolking dezer afdeeling bestond dus nagenoeg uit delinquenten, die in de maatschappij mislukt waren, op een leeftijd dat zij behoorden tot de strafrechtelijk meerderjarigen. Het gesticht was een gewoon R. O. G., het stelsel dus ook hetzelfde als in andere Rijks Opvoedings-Gestichten.

De jonge mannen genoten een zekere mate van vrijheid; een zekere mate van zelfbestuur werd toegekend; de verpleegden wandelden op Zondag door en buiten de stad Alkmaar, hun voetbalveld lag $\pm$ 20 minuten van het gesticht verwijderd, de z.g. weerbaarheid-vereeniging maakte marschen van uren ver door de duinen en hield lichaams-oefeningen op een militair sportveld, verscheiden leden behaalden het moeilijke militaire vaardigheidsdiploma. Er was dus gelegenheid te over voor ontvluchting, ordeverstoring, enz. enz.

Bijna nimmer deed zich iets dergelijks voor. Een hoogst enkele maal ontvluchtte een verpleegde van de wandeling, éénmaal geschiedde dat van de weerbaarheidsvereeniging, waarbij echter de medeverpleegden een zoo hardnekkige vervolging instelden dat de knapen spoedig gevat werden. Zeer opmerkenswaard was het dat door de energieke vervolging een groepje in het duinterrein het verband met de overigen verloor en ongeveer een half uur na deze laatsten onder leiding van hun president geheel zelfstandig in het gesicht terugkeerden. Van het voetbalveld ontvluchtte nooit iemand. Wanneer iets dergelijks mogelijk is gedurende meer dan zeven jaren, bij een geheel ongeschikt gebouw, ongeseelteerde bevolking en daarbij bedacht wordt dat de bevolking bestond uit reeds minstens één keer mislukten, dan is dat toch zeker een ervaring die de vraag doet rijzen, waarom zou dan ook gemeenschappelijke opsluiting niet mogelijk zijn voor andere strafrechtelijk meerderjarigen?

Een behoorlijk voorbereide proef met gemeenschappelijke opsluiting is dus noodig na de voorproef te Veenhuizen. Eerst dan zal het mogelijk zijn de reclasseering en in het bijzonder de voorwaardelijke invrijheidstelling tot haar recht te doen komen.

Dan zal de gevangene niet alleen een goed voornemen

vormen in de gevangenis, maar hij zal dat ook in daden moeten omzetten en hij zal daarbij moeten volharden tot hij voldoende waarborgen heeft gegeven om te kunnen beoordeelen of van zijne reclasseering en in het bijzonder van zijne voorwaardelijke invrijheidstelling voor hem en voor de gemeenschap heil is te verwachten. Hij zal daarbij actief kunnen werken aan zijn eigen opbouw en het zal tevens mogelijk zijn hem te toetsen.

Voor zulk een goede proefneming is o. a. noodig:

- a. een opzettelijk voor een dergelijk doel ingericht gebouw, met gelegenheid tot afzondering bij aankomst, tot groepeerings op pedagogische gronden, tot goede geestelijke verzorging, tot goede lichamelijke verzorging, tot het geven van school- en ambachtsonderwijs en het verrichten van geschikten arbeid.
- b. de inrichting zij klein en overzichtelijk, bestemd voor een 50 tal gevangenen,
- c. personeel dat bekwaam, ervaren en toegewijd is,
- d. een systeem dat eenvoudig en natuurlijk is, gestreng zonder hardheid en welwillend zonder zwakheid,
- e. een zelfstandig directeur.
- f. een goed reclasseeringssysteem, natuurlijk met voorw. invrijheidstelling en nazorg.

Ik geloof dat ik deze eischen niet behoef toe te lichten, ze spreken als het ware voor zich zelf.

Het huidige oogenblik is voor een dergelijke proef buitengewoon geschikt, omdat er penitentiaire gestichten zijn of worden gesloten.

Er komen dus gebouwen beschikbaar die voor een dergelijk doel destijds opzettelijk werden gebouwd, b.v. de Tuchtcholen te Velsen en te Haren, die aan alle eischen juist genoemd, voldoen.

Door de inkrimping der gestichtsformatie zal het gemakkelijk zijn bij het Rijks Tucht- en Opvoedingswezen geschikte krachten te vinden ter eventueele aanvulling van de geschikte personen uit het gevangeniswezen.

Laat men dit oogenblik voorbijgaan, dan zal het later veel moeilijker zijn geschikte en toegewijde krachten te vinden die over voldoende ervaring beschikken.

Maar de kosten zal men zeggen?

In de eerste plaats kunnen die gering zijn omdat aan de gebouwen zeer weinig zal behoeven te worden veranderd. En wie denkt dat een leegstaand gebouw geen geld kost heeft het ook mis.

Maar bovendien zal er bij het in werking brengen van

Over hervorming in het gevangeniswezen^{*}

Sigrid van Wingerden

1. Hervorming

Op zaterdag 10 juni 1922 kwam in een hotel in Apeldoorn een gezelschap bijeen voor de Algemene Vergadering van het Genootschap tot Zedelijke Verbetering der Gevangenen. Tijdens die bijeenkomst hield G.H. Honing een voordracht. Honing was directeur van het Rijksopvoedingsgesticht in Leeuwarden en hoofdbestuurder van het Genootschap.¹ Dat Genootschap was verbonden aan het *Maandblad voor Berechting en Reclasseering van Volwassenen en Kinderen*: het Maandblad was een soort clubblad voor het Genootschap. Vandaar dat de lezing van Honing erin werd afgedrukt. De thematiek van de lezing past ook goed bij de geest van het blad. Honing betoogt dat het gevangeniswezen moet veranderen: de ‘cellulaire’ tenuitvoerlegging van gevangenisstraffen, waarbij de gedetineerden alleen op cel zitten en geen contact hebben met elkaar, biedt onvoldoende resocialisatiemogelijkheden. Daarom pleit hij voor het houden van een ‘proeve’ met gemeenschappelijke opsluiting.

Dat zo’n betoog tot hervorming van het gevangeniswezen past binnen het Maandblad, blijkt al uit de inleiding bij de eerste jaargang van het blad, die waarschijnlijk door Muller is geschreven. Daarin wordt benadrukt dat het geen tijd van stilstand was, maar een tijd van overgang, ook voor wat betreft de verhouding tussen straf en resocialisatie: ‘Het is ook hier weer de groote tegenstelling tussen straf en opvoeding die bezig is haar scherpste te verliezen. De tijd van het evenwicht is nog niet daar, waarin voor elk der beide elementen zijn juiste maat van invloed zal zijn vastgesteld. Het zal de taak van dit blad zijn de ontwikkeling, zooals zij bezig is uit de tegenwoordige maatschappij voort te komen, waar te nemen, op te teekenen en zoo mogelijk de beste elementen daarin te onderkennen en te bevorderen.’²

Van de discussie over cellulaire versus gemeenschappelijke opsluiting is anno 2020 geen sprake meer. Het cellulaire systeem, waarin gedetineerden geen enkel contact met elkaar mochten hebben en waarin zij zich alleen buiten de cel mochten begeven met een kap over het hoofd, werd afgeschaft met de inwerking-treding van de Penitentiaire beginselenwet (PBW) in 1951. Herman Francke schreef dat de hervormingen die met de PBW werden ingevoerd, waren ingegeven

* Mr. dr. Sigrid van Wingerden is als universitair docent Criminologie verbonden aan het Instituut voor Strafrecht & Criminologie van de Universiteit Leiden. Zij is tevens voorzitter van de redactie van PROCES.

1 G.H. Honing, ‘Gebruikmaking van vrijgekomen gestichten voor een proef met gemeenschappelijk opsluiting’, *Maandblad voor de Berechting en Reclasseering van Volwassenen en Kinderen* 1922, 1, p. 177.

2 ‘Ter Inleiding’, *Maandblad voor Berechting en Reclasseering van Volwassenen en Kinderen* 1922, 1, p. 4.

doordat verzetsmensen tijdens de Tweede Wereldoorlog de cellen van binnen hadden meegemaakt. Zij stonden door die negatieve ervaringen een humanere tenuitvoerlegging van de gevangenisstraf voor.³ De voordracht van Honing uit 1922 toont echter aan dat er al veel langer werd nagedacht en gediscussieerd over de afschaffing van het cellulaire systeem.

Hoewel we anno 2020 geen discussies meer hebben over de vraag of een gemeenschappelijke gevangenisstraf beter is dan een cellulaire, zien we de oude argumenten over detentieschade wel terugkomen in hedendaagse vraagstukken rondom het gebruik van de isoleercel en de wenselijkheid van meerpersoonscellen.⁴ Toch heb ik de voordracht van Honing niet uitgekozen om op die overeenkomsten te wijzen. Ik wil vooral wijzen op verschillen in de manier waarop in 1922 werd nagedacht over hervormingen in het gevangeniswezen en de manier waarop dat tegenwoordig gebeurt.

2. Resocialisatie

Voordat betoogd wordt dat het cellulaire systeem vervangen zou moeten worden door een gemeenschappelijk systeem, start Honing met een uitleg van 'het begrip straf in het algemeen en het denkbeeld der vrijheidsstraf in het bijzonder'.⁵ Hij bespreekt dat de aard van de straf in vergelding is gelegen. Hij zegt voorzichtig dat het 'toch moeilijk te ontkennen is, dat de straf in hare werking in zekere mate de maatschappij beveiligt'. Hij wijst ook op de normscheppende en -bevestigende functie van de straf en dat de straf tot doel moet hebben om de gestrafte te verbeteren: 'straf is mogelijk waar verbetering mogelijk is'.⁶ En hij geeft al mee dat van afschrikking als strafdoel niet te veel verwacht moet worden. Honderd jaar later heeft het strafdoel 'beveiliging van de maatschappij' aan belang toegenomen, maar verder heeft Honings uitleg van het begrip straf de tand des tijds doorstaan. Eenzame opsluiting in een cel zal niet tot verbetering van de gedetineerde leiden, dat is een heel duidelijk standpunt van Honing. Hij zet uiteen hoe cellulaire opsluiting in de weg staat aan resocialisatie: afzondering maakt de misdadiger geen beter mens. Honing maakt duidelijk dat het net zo zinloos is om te denken dat een misdadiger na eenzame opsluiting als een beter mens uit zijn cel komt, als dat hij als soldaat, matroos, dokter of geestelijke uit die cel te voorschijn zou komen.⁷ Voor verbetering is opvoeding nodig. Die opvoeding moet plaatsvinden in de vorm van godsdienst en arbeid.⁸ Honing wijst er verder op dat een systeem van gemeenschappelijke opsluiting het ook veel beter mogelijk zou maken om in te schatten of een gedetineerde voor voorwaardelijke invrijheidstelling in aanmer-

3 H. Franke, *Twee eeuwen gevangen: Misdaad en straf in Nederland*, Utrecht: Het Spectrum 1990.

4 C. Gerlsma, J. Manenschijn & N. Rommes, 'Eenzame opsluiting in Nederland: Over het gebruik van de isoleercel in penitentiaire instellingen', *De Psycholoog* 2017, p. 36-44; Inspectie voor Sanctietoepassing, *Meerpersoonscelgebruik* (Inspectierapport), Den Haag: Ministerie van Veiligheid en Justitie 2011.

5 Honing 1922, p. 177.

6 Honing 1922, p. 178.

7 Honing 1922, p. 182.

8 Honing 1922, p. 183.

king zou moeten komen.⁹ Anders zou die beslissing alleen gebaseerd moeten zijn op het leven in de cel, dat ver af staat van het leven in de vrije maatschappij. Kortom: het betoog van Honing om de cellulaire gevangenisstraf te vervangen door een gevangenisstraf die in gemeenschap ten uitvoer wordt gelegd, laat zien hoe het strafrecht in die tijd meer dadergericht wordt. De dader moet niet alleen opgesloten worden, hij moet ook geholpen worden om zijn leven te beteren. Honing haalt bij de toelichting op zijn standpunt de Duitse penoloog Paul Herr aan, die meent dat het lot van de gevangenen in zekere mate in zijn hand moet worden gelegd: 'hij moet in staat gesteld zijn door eigen inspanning zich te beteren'.¹⁰

3. Eigen verantwoordelijkheid

Hier komt de eigen verantwoordelijkheid van de gedetineerde om de hoek kijken. Toch is de eigen verantwoordelijkheid waar Herr op wijst van een andere aard dan de eigen verantwoordelijkheid die tegenwoordig in het gevangeniswezen wordt gehanteerd. In de tijd van het cellulaire systeem ging het erom dat de gedetineerde kansen moet krijgen om aan zijn ontwikkeling te werken. Tegenwoordig gaat eigen verantwoordelijkheid niet over kansen *krijgen*, maar over kansen *grijpen*.

Sinds 2014 geldt in de penitentiaire inrichtingen namelijk het systeem van promoveren en degraderen.¹¹ Bij dit systeem komen gedetineerden binnen in een basisprogramma en kunnen zij bij goed gedrag promoveren naar het plusprogramma. Op slecht gedrag kan degradatie volgen. Gedetineerden die in het plusprogramma zitten, hebben recht op meer bezoek en kunnen aan resocialisatieactiviteiten deelnemen. Resocialisatie is geen recht meer, maar het is een beloning voor goed gedrag: je moet het verdienen. Dit stoplichtsysteem, waarbij ongewenst gedrag als rood wordt aangemerkt, gedrag dat beter kan als oranje en goed gedrag als groen, staat op gespannen voet met het beginsel van minimale beperkingen, op grond waarvan gedetineerden aan geen andere beperkingen onderworpen moeten worden 'dan die welke voor het doel van de vrijheidsbeneming of in het belang van de handhaving van de orde of de veiligheid in de inrichting noodzakelijk zijn' (art. 2 PBW).¹² Sinds 2015 is het resocialisatiebeginsel uit de PBW aangescherpt door de mate waarin de tenuitvoerlegging van de straf dienstbaar wordt gemaakt aan de voorbereiding op de terugkeer in de maatschappij afhankelijk te maken van het gedrag van de gedetineerde.

Goed gedrag wordt nu dus beloond met recht op meer resocialisatieactiviteiten. Van Ginneken wijst in haar bijdrage in PROCES uit 2018 al op het gevaar dat sommige gedetineerden zich misschien wel goed willen gedragen, maar dat niet *kunnen*. Immers, 45% van de gedetineerden heeft een licht verstandelijke beper-

9 Honing 1922, p. 185.

10 Honing 1922, p. 185.

11 *Strt.* 2014, 4617.

12 E. van Ginneken, 'Zelfredzaamheid in detentie: Kritische kanttekeningen bij het systeem van promoveren en degraderen', *PROCES* 2018, 2, p. 113-129.

king en bij 60% is een psychische stoornis vastgesteld.¹³ *Niet-kunners* worden volgens de Handleiding Toetsingskader van de Directie Gevangeniswezen met enige coudance bejegend: zij hoeven nog niet aan alle eisen te voldoen om gepromoveerd te worden.¹⁴ Maar het probleem is dat het vaak lastig is om ‘niet-kunners’ te herkennen: ze kunnen hun onvermogen vaak goed verbloemen.¹⁵ Zij worden daardoor vaak aangezien voor niet-willers. Van deze groep verborgen niet-kunners wordt zelfredzaamheid verwacht, maar dat is voor velen van hen onbereikbaar.

Resocialisatieactiviteiten zijn dan nog alleen toegankelijk voor de gedetineerden die de capaciteiten hebben om op ‘groen’ te staan. De gedetineerden die de resocialisatieactiviteiten misschien wel het hardste nodig hebben, staan in de kou. Of in dit gevallen: zitten op cel. Hun achterstand wordt nog groter.¹⁶

4. Wijziging van het systeem van promoveren en degraderen

Inmiddels zijn er nieuwe veranderingen doorgevoerd. De kleur oranje is afgeschaft. Op sommige gedragingen die eerst onder oranje (kan beter) vielen, zoals een incidentele terugval in middelengebruik, volgt nu automatisch degradatie, waar voorheen een waarschuwing mogelijk was.¹⁷

De Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming (RSJ) uit zich kritisch over de wijzigingen. De RSJ vindt het zorgelijk dat geen rekening wordt gehouden met de beperkingen van ‘kwetsbare gedetineerden’ (gedetineerden met een lichte verstandelijke beperking, ziekelijke stoornis en/of ernstige drugsverslaving). Daarnaast zijn de wijzigingen erop gericht om degradatie makkelijker te maken; hierdoor komt een grotere groep gedetineerden niet in aanmerking voor resocialisatieactiviteiten.¹⁸ Het resocialisatiebeginsel uit de PBW doet dan de term ‘beginsel’ geen recht meer; het verwordt tot een uitzondering: alleen de meest gemotiveerde en capabele gedetineerden mogen nog resocialiseren tijdens detentie.

De RJS is niet alleen kritisch vanwege de afkalving van het resocialisatiebeginsel, maar ook omdat het systeem wordt gewijzigd, terwijl er nooit een degelijke evaluatie heeft plaatsgevonden.¹⁹ En ook omdat niet duidelijk is aangegeven wat de achtergrond van de voorgenomen wijzigingen is.²⁰

13 www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/brochures/2019/04/30/dji-infosheet-gevangeniswezen/dji-infosheet-gevangeniswezen-april-2019.pdf.

14 L. van Gent, *Handleiding Toetsingskader promoveren en degraderen*, Den Haag: Dienst Justitiële Inrichtingen 2013.

15 Van Gent 2013.

16 Van Ginneken 2018.

17 *Strcr.* 2020, 49131.

18 Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming, *Promoveren en degraderen in detentie. Advies over een voorgenomen wijziging van de regelgeving*, Den Haag: 2020.

19 Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming 2020.

20 Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming 2020.

Als ik dan de tekst lees van Honing van een eeuw geleden, valt mij op dat hij de achtergrond van de door hem voorgestelde wijziging uitvoerig uiteenzet, inclusief een reflectie op de doelen van straf. Bovendien stelt hij voor om eerst de proef op de som te nemen: bij welslagen kan de proef worden uitgebreid.²¹ Daar kunnen we honderd jaar later een voorbeeld aan nemen.

De recente wijzigingen van het stelsel van promoveren en degraderen in het gevangeniswezen laat zien dat het gevangenissysteem geen rustig bezit is. De gevangenis maakt onderdeel uit van de maatschappij, dus zij beweegt ook mee met de maatschappij. Muller schreef in 1922 dat straffen en opvoeden hun evenwicht nog niet hadden gevonden.²² Honderd jaar later is die balans er nog steeds niet. Resocialisatie lijkt als strafdoel terrein te verliezen aan incapacitatie. Ik ben benieuwd hoe deze balans eruitziet ten tijde van het volgende jubileumnummer van PROCES.

21 Honing 1922, p. 170.

22 'Ter Inleiding', 1922.